

Упровадження інновацій як чинник оптимізації співвідношення педагогічної теорії і практики

Алла БОЙКО,

доктор педагогічних наук, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри педагогіки і андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Аналіз співвідношення педагогічної науки і практики в сучасних умовах модернізації освіти дає змогу констатувати, що останніми роками загальний розвиток педагогічної науки за всезростаючої її ролі детермінується потребами широкої соціальної, а не лише педагогічної практики, стимулюється необхідністю піднесення якості навчання і виховання дітей, розвитком духовних, моральних, родинних, громадянських, національних і особистісних цінностей, матеріальними умовами життя суспільства. За сучасного стану науково-педагогічного знання найбільш значні перетворення здійснюються завдяки таким педагогічним і психологічним дослідженням, які хоч і визначаються практикою, але не обмежуються вже наявним досвідом, який склався раніше, а ставлять за мету його прогресивне перетворення. Зростає значення прогностичної ролі педагогічної науки.

Нині варто вести мову не про інноваційні знахідки в освіті та вихованні, а про їх інноваційність у цілому. Виховання людини – рушій системних змін у економіці й суспільстві. Сучасні навчання і виховання – не лише один із результатів інноваційного розвитку, а насамперед необхідна умова його здійснення. Основним чинником оптимізації співвідношення педагогічної теорії і практики є впровадження досягнень науки, кращого досвіду й технологій у практику.

Наука – не просте пізнання світу, вона існує не для самої себе, а для практики, для піднесення освіти й узагалі поліпшення життя людей. Проте обсяг наукових знань має бути набагато більшим, ніж використовується на практиці. Тільки на цій основі може забезпечуватися ініціативне й вибіркове впровадження нового. Нормативним, безпосереднім й опосередкованим, прямим і побічним його варіантам має бути властива наявність потрібних практиці фундаментальних і прикладних результатів педагогічної науки.

Упровадження нововведень покликане сприяти підвищенню суспільного статусу виховання і навчання, слугувати оновленню їхнього змісту, виховних технологій, методів, форм і видів діяльності на основі вітчизняних традицій і сучасного світового педагогічного досвіду, забезпеченню цілісності й різноманітності виховного простору в державі, гармонізації суспільного і сімейного виховання, особистісного й соціального, світського і релігійного його аспектів.

Впровадження нового у виховний процес потребує вирішення конкретних завдань: 1) адекватного і широкого інформування про появу нових фундаментальних і прикладних досліджень; 2) здійснення моніторингу рівня навчально-виховної роботи школи і вихованості учнів; 3) створення вченими практико-орієнтованого образу і зразка інновацій; 4) пропагування й популяризації з метою зацікавлення й захоплення педагогів певними інноваціями; 5) інтеграції зусиль усього педагогічного колективу та диференціації завдань із нововведень; 6) створення програм вивчення новацій; 7) стимулювання і підтримки пробних нововведень у діяльності окремих педагогів та навчальних закладів; 8) масового використання певних інновацій у практиці та його закріплення.

Нині для цього доцільно дотримуватися правильного поєднання різних видів упровадження. Відомо, що серед педагогів є прихильники і противники обов'язкового (нормативного) й вибіркового, ініціативного впровадження.

Модернізація освіти й інтенсивний розвиток науки неминуче приводять до необхідності суттєвого оновлення змісту освіти й удосконалення методики організації навчально-виховного процесу. Такі широкомасштабні зміни здійснюються в централізованому порядку, регулюються директивними документами. Без цілеспрямованої організаційно-методичної й управлінської діяльності їх впровадження не відбуватиметься.

Противники нормативного для всіх шкіл у масштабах України впровадження стверджують, що педагогічна творчість і впровадження за наказом зверху несумісні. Але подібні міркування односторонні. Вони, по суті, відкидають вплив на роботу вчителя психолого-педагогічних знань, відривають особистий досвід від соціального. Проте це, як нам відомо, не єдиний вид упровадження.

Досить ефективним може бути впровадження інновацій, коли уповноважені органи, яким надані відповідні права, публікують рекомендаційну інформацію про наукові досягнення, а відділи й управління освіти, районні (міські) методичні кабінети, методичні об'єднання обирають ті напрями, проблеми, теми роботи і рекомендації, які в місцевих умовах найбільш актуальні й можливі. Таке впровадження ми називаємо вибіркоким. У співвідношенні теорії і практики в сучасних умовах розвитку освіти цей вид упровадження набуває все більшого значення.

Що ж до впровадження тих або інших досягнень науки за ініціативою місцевих органів, окремих науково-дослідних інститутів або інститутів післядипломної педагогічної освіти, колективу дослідників, методичних об'єднань, окремих шкіл чи вчителів, то цей вид упровадження можна назвати ініціативним.

Очевидно, що в усій його повноті процес упровадження (починаючи від виникнення наукової ідеї до її втілення в масовій практиці) реалізується найбільш оперативно за умови обов'язковості (нормативності). Щодо вибіркового чи ініціативного впровадження, то воно вже широко увійшло до педагогічного життя і є всі підстави вважати його перспективним. Такі конкретні обставини, як рівень розвитку школи, її педагогічного колективу, можливості й потреби учителів, варто знати і враховувати організаторам упровадження. Вибіркове й ініціативне впровадження сприяє цьому. Воно поєднує переваги централізації з широкими можливостями місцевої ініціативи, дає змогу врахувати загальні державні вимоги і конкретні потреби кожного навчального закладу.

Методичні рекомендації з педагогічної діяльності, фіксовані у педагогічних принципах, правилах і проектах, навчальних планах, програмах і підручниках, достатні, щоб задовільно здійснювати наявну практику. Однак усе це не забезпечує прогностичного, випереджувального відображення педагогічної практики і науково обґрунтованого конструювання удосконалених систем навчання та виховання. Отже, вся сукупність педагогічних досліджень у цілому має давати знання і про те, як насправді відбувається педагогічний процес, і про те, якою має бути система педагогічної діяльності, призначена для успішного досягнення соціально-педагогічних цілей на майбутнє.

Для того, щоб інновація стала визнаною в сучасному суспільстві, необхідно, по-перше, її сприйняття як результативного явища. По-друге, сьогодні потрібно розрізнати інноватику в освіті й

педагогічну інноватику. Інновації в освіті вирішують переважно соціальні завдання. Наприклад, перехід на одинадцятирічний термін навчання є інновацією, але вона мало впливає на рівень професіоналізму вчителя. По-третє, в інноваційній діяльності поєднуються іміджевий і сутнісний аспекти. Важливо, щоб іміджевий аспект працював на сутнісний і не перетворився на порожній звук. Власне, педагогічний розвиток має превалювати над іміджевою діяльністю. По-четверте, на сучасному етапі реформування освіти потрібно враховувати, що радикальні нововведення за умов їх упровадження ведуть до руйнування певної організації, стилю діяльності школи і вчительського колективу. Може трапитися, що деякі показники якості знизяться. Керівник школи й автор нововведення мають з'ясувати, чи тут справа в об'єкті впровадження, чи в невідповідності до впровадження. Потрібний внутрішній і зовнішній аналіз діяльності навчального закладу. По-п'яте, процеси упровадження чи поширення ефективного практичного зразка (досвіду) зазвичай у чомусь його трансформують, але завдання суб'єктів упровадження – не допустити деформацій педагогічної сутності об'єкта впровадження. По-шосте, інноваційні процеси потребують розвитку і підтримки. Керівники і методичні об'єднання за всіх видів упровадження повинні займатися глибинним моніторингом успіхів і проблем навчального закладу, осмисленням інноватики, її важливості, вирішенням головних інноваційних напрямів роботи, їх співвідношенням із потребами педагогічного колективу і громадськості з метою піднесення якості навчання і виховання. Навчатися працювати в умовах реформування освіти – це, на наш погляд, вдумливо займатися всіма видами впровадження: від ініціативного, вибіркового, побічного, опосередкованого – до прямого, нормативного, безпосереднього, але спрямовувати свою діяльність переважно на вдосконалення. Суттєві зміни потрібно здійснювати обережно (освіта категорія консервативна), дотримуючись наступності й керуючись педагогічними знаннями, почуттями міри. Це необхідно сприйняти суб'єктам усіх видів упровадження.

Сучасні вчені виділяють три основні стратегії змін у освіті (розвитку). М.Поташник визначає їх як локальні, модульні й системні перетворення [16]. Стратегія локальних змін передбачає раціоналізацію й оновлення діяльності певних напрямів навчально-виховного процесу. Ці зміни дають окремі результати. Модульні перетворення передбачають здійснення декількох комплексних нововведень. Вони можуть бути і не пов'язані між собою, охоплювати початкову, основну і старшу школу чи відбуватися в одній її ланці. Локальні й модульні зміни потребують спеціальних експериментів.

Стратегія системних змін передбачає повну реконструкцію навчального закладу, його мети, змісту, організації, технологій та керівництва. Це може стосуватися зміни статусу школи, наприклад,

створення школи-комплексу, школи-системи, ліцею, гімназії, школи для обдарованих дітей, профільної школи певного типу, школи завтрашнього дня, школи-лабораторії, базової школи, школи інноваційної діяльності тощо. Для забезпечення реалізації цієї стратегії змін у розвитку навчального закладу потрібні комплексні програми, які складаються під керівництвом ученого, наукового консультанта, за участю педагогів, батьків, громадськості. Програма мусить бути засобом цілеспрямованих та інтегрованих спільних зусиль.

У діяльності навчального закладу зміни потрібно впроваджувати поступово: від простого до складного, від окремого до загального, від локальних змін до модульних, а потім до програми системного розвитку школи. Неможливо встановити термін створення на основі інновацій такого навчального закладу, який забезпечував би високу результативність у вихованні [16, с. 105].

Погляди на освіту і практична діяльність видатних педагогів-новаторів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, О.А. Захаренка, полтавських педагогів М.К. Андрієвського, А.І. Коваленка, І.Д. Гончаренка і багатьох інших відомі в Україні та за її межами. Їхні новаторські ідеї втілювалися в діяльності створених ними навчально-виховних закладів.

Модернізація освіти привела до появи навчальних закладів, які працюють у режимі постійного розвитку на основі пошуку засобів вирішення актуальних питань, що виникають. Вони перебувають у полоні інноватики, інновацій. У теорії менеджменту інновація (за умов її упровадження) – це нововведення як результат творчої діяльності. У практиці таких шкіл, в їхній методичній роботі увага здебільшого зосереджується на єдиній науково-методичній проблемі. Проте для розвитку творчості доцільніше зазвичай обирати для поглибленого вивчення і дослідницької діяльності не менш ніж дві проблемних теми: одну – з теорії виховання, іншу – дидактичного характеру. У малочисельній школі, де доводиться обмежуватися однією темою, її варто формулювати так, щоб вона передбачала комплексний, різноаспектний підхід до справи, сприяла уникненню однобічності. У межах широкої проблематики можна виділити окремі питання для певних учителів, передбачити приблизні теми, розраховані на декілька років вивчення.

У сучасних умовах співвідношення теорії і практики навчальні заклади здебільшого переходять від режиму функціонування в режим постійного розвитку. Якість виховання залежить від того, як працюють навчально-виховні заклади, вона зростає паралельно з удосконаленням змісту освіти, навчальних планів, програм і підручників, із засвоєнням педагогами більш ефективних педагогічних технологій, вивченням кращого, виробленого практикою досвіду. Удосконалити чи внести зміни – означає впровадити в роботу навчального закладу певну інновацію. Інновації можуть трактуватися як цілеспрямовані зміни в педагогічній системі, у

результаті яких вона переходить з одного стану в інший, на чому вже наголошувалося. Проте інновація може бути і ефективною, і такою, яка не дає бажаних результатів. Неefективність нововведень – результат незадовільної якості інноваційної діяльності. На сучасному етапі реформування освіти інноваційна діяльність потребує вдосконалення.

Б.П. Мартиросян стверджує, що становлення інноваційної діяльності визначає здатність навчального закладу до розвитку [14, с. 26]. Великого значення тут набуває креативність, вона виявляє здатність самої школи створювати новачі для вдосконалення власної діяльності. Зазвичай такі навчальні заклади мають упроваджувальний потенціал. Вони систематично проводять аналіз стану педагогічної системи школи, визначають її проблеми, ведуть пошуки можливих шляхів їх розв'язання, планують нововведення і їх реалізацію, ведуть спостереження і контроль за результативністю.

Виявити проблеми в діяльності навчального закладу – означає адекватно оцінити рівень навчально-виховного процесу й здійснювати пошук інновацій (досягнень науки чи практики), визнавати їх корисність і можливість застосування у власній практичній діяльності. Школа повинна вміти формулювати мету свого розвитку відповідно до об'єктивних потреб і розробляти систему скоординованих дій педагогічного колективу.

Проте керівники шкіл здебільшого не надають цьому питанню належного значення. Якщо звернутися до досвіду російських шкіл, то лише 4% директорів середніх навчальних закладів, за даними Інституту інноваційної діяльності РАО, визнали, що інноваційна діяльність у їхніх школах ведеться якісно, 35% оцінили її переважно якісною. Половина респондентів зазначила, що інноваційна діяльність виконується за деякими напрямками якісно, а за деякими – неякісно. 5% відповіли, що вона зовсім не ведеться [там само, с. 30]. За даними нашого опитування директорів шкіл регіону було одержано більш оптимістичні результати. Жоден директор школи не сказав, що інноваційна діяльність зовсім не ведеться, але 30,7% визнали, що педагоги виявляють спротив упровадженню, іноді – імітують інноваційну активність, не змінюючи нічого у власній роботі (21,4%). Бувало, що результати впровадження не відповідали бажаним (9,2%), і це зумовлювало більш пасивне ставлення до інноваційної діяльності. 19,3% респондентів відмовлялися від подальшого впровадження нового або не доводили роботу з упровадження до завершення (11,3%). Отже, і стан інноваційної діяльності, і основні напрями її вдосконалення в цілому зрозумілі.

Вивчення проблеми показало, що директори навчально-виховних закладів недостатню увагу приділяють плануванню нововведень, тому в програмах нововведень не чітко визначаються мета, завдання і засоби досягнення результатів інноваційної діяльності. Школи, орієнтовані на розвиток, займаються ініціативним і вибірковим

упровадженням. Інші навчальні заклади зазвичай змінюють щось у своїй діяльності лише на основі нормативного впровадження, на вимогу органів освіти.

Окрім цього, потрібно визнати, що одержані від директорів дані завищені, вони самі слабо підготовлені до інноваційної діяльності. Сьогодні нашої освіти необхідний механізм розвитку її системи, у тому числі – механізми визначення, підтримки і поширення кращих зразків інноваційної діяльності. Виникає гостра потреба акцентувати увагу на передовому педагогічному досвіді, кращих практиках. Це підніме довіру до вчителя, буде стимулом наукової роботи на основі ідей, народжених творчою практичною діяльністю.

Узагальнюючи, варто зазначити, що нині робота з організації інноваційної діяльності ведеться недостатньо. Лише 11% респондентів вказали на її поліпшення за останні роки. Серед факторів, що сприяють інноваційній діяльності, на перше місце вони поставили співробітництво з ученими, далі – спеціальне навчання, систематичне інформаційне забезпечення навчальних закладів, а також проведення конференцій, семінарів, конкурсів. Директори шкіл особливо доцільним вважають обмін передовим досвідом (опис, спостереження, інформування про нього на відповідних сайтах, організація пересувних виставок, виїздів в інші школи тощо).

До недоліків, що гальмують оптимізацію у співвідношенні теорії і практики, директори і вчителі відносять: 1) неможливість одержання своєчасної кваліфікованої допомоги; 2) байдужість учених до використання результатів їхньої наукової діяльності в практиці; 3) брак методичного супроводу об'єкта впровадження, часто він не представлений у розробках; 4) неналагодженість навчання керівників шкіл і вчителів із проблеми впровадження; 5) нерозробленість системи стимулювання інноваційної діяльності навчальних закладів, педагогічних колективів, окремих учителів. Учені й практики вказують на брак плідних ідей з проблеми впровадження, необґрунтованість засобів, що забезпечують єдність теорії і практики як найважливішої умови вдосконалення навчання і виховання та розвитку педагогічної науки, невизначеність перспектив у роботі з упровадження, відбору інновацій для впровадження згідно з потребами школи. Вони підкреслюють залежність упровадження від цілеспрямованої і результативної науково-дослідної діяльності.

Сьогодні постає нагальна потреба на рівні шкіл і органів освіти планувати заходи з поширення й освоєння інноватики, заслуговує на увагу пропозиція керівників навчальних закладів щодо організації навчання педагогів з постійного розвитку шкіл, створення фонду інновацій, у тому числі з урахуванням інтернет-ресурсу, підготовки з найбільш кваліфікованих директорів навчальних закладів інспекторів-консультантів з інноваційної діяльності при районних (міських) методичних

кабінетах, значного поліпшення системи нововведень та інформування педагогів з питань науки і передової практики тощо. Від цього багато в чому залежить виконання завдань, сформульованих в усіх освітніх нормативних документах, і модернізація освіти в цілому.

Отже, специфіка співвідношення сучасної педагогічної теорії і практики полягає, по-перше, в недостатньому науковому обґрунтуванні процесу впровадження; по-друге, в значному кількісному зростанні результатів педагогічної науки в поєднанні з активізацією новаторської діяльності педагогічних працівників; по-третє, в обмеженій обізнаності вчених зі шкільними проблемами і в зв'язку з цим у недостатній практичній зорієнтованості їхньої наукової продукції; по-четверте, у некерованості самоосвіти вчителів, їхній неінформованості про досягнення науки і практики; по-п'яте, співвідношення теорії і практики ускладнюється тим, що немає спеціальних узагальнювальних праць з проблемами впровадження. У цьому полягає особливість взаємозв'язку педагогічної науки і практики на початку XXI ст.

Однак останніми роками ситуація поступово змінюється на краще. Результативність педагогічної науки в якісному й кількісному вимірах зростає, значно відчутнішою стала спрямовувальна і координувальна роль Національної академії педагогічних наук України. Проблеми впровадження нововведень посідають важливе місце в її багатогранній діяльності.

Президент НАПН України академік В.Г. Кремень ще в 90-х роках минулого століття чітко обґрунтував стратегічну мету наукової діяльності – забезпечити впровадження в навчально-виховний процес насамперед ідеї дитиноцентризму, системи цінностей розвитку особистості, створення умов для її самореалізації. Він акцентував увагу на необхідності впровадження інновацій у практику, з цією метою поставив вимогу підсилення практичного аспекту досягнень педагогічної науки. У своїх працях учений наполегливо переконує науковців у тому, що «лише практика дасть об'єктивну оцінку певній новації» [9; 10; 11].

Проблему інноваційної діяльності, що актуалізує сучасну соціопедагогічну теорію і практику, досліджено у книзі В.Г. Кременя «Феномен інновації: освіта, суспільство, культура» [12]. У ній розкрито сутність інновацій з методологічного погляду, доведено вплив інноваційного мислення на розвиток людини, економіки, політики, культури, міжнародного права. Для нас особливо важливим є те, що значну увагу автор приділяє аналізу шляхів інноваційного розвитку освіти. Ця праця сприяє усвідомленню концептуальних засад інноваційної діяльності, основних напрямів її розвитку і зв'язку з практикою.

Методологічне значення для інноваційної діяльності та організації впровадження має також монографія В.Г. Кременя «Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору» [13]. Для педагогів,

учених і практиків особливо цінним є визначення в ній місця, ролі й сутності людини. Автор доводить, що дискусії та суперечності в контексті філософської антропології змусили по-новому поставити проблему людини, що зумовило виведення на чільне місце концепту людиноцентризму. Концепція людино- і дитиноцентризму нині є методологічною і теоретико-методичною основою виховання підростаючого покоління, дороговказом у теорії і практиці педагогічної діяльності.

З погляду сьогодення особливо педагогічно доцільною, людинотворчою є також концептуальна ідея суб'єкт-суб'єктних відносин дорослих і дітей як ключового і найбільш результативного напрямку виховання школярів. Система суб'єкт-суб'єктних відносин у навчальному закладі є головною умовою і вирішальним засобом реалізації концепції дитиноцентризму, що доведено в наших працях [2; 3; 4; 5].

З 2005 р. за ініціативою президента НАПН України В.Г. Кременя розпочато видання щорічного збірника анотованого переліку «Наукові розробки Академії педагогічних наук України, готові до практичного застосування» [7]. У кожному числі збірника аналізується близько 400 праць. З одного боку, це систематизує інноватику, слугує покажчиком об'єктів упровадження, а з іншого – потребує врахування особливостей регіону, потреб навчального закладу, тобто спеціальної роботи з упровадження.

Наші спостереження, опитування педагогів, облік цитування наукових праць свідчать, що сьогодні як про об'єкти впровадження можна вести мову лише про окремі концепції, теорії, досвід, технології тощо, представлені в розробках певних учених і практиків. Співвідношення педагогічної теорії і практики нині значною мірою регулюється науково-практичною значущістю фундаментальних і прикладних праць учених.

Значну роль в оптимізації процесу співвідношення й наближення педагогічної теорії до практики відіграв науково-методичний посібник академіка НАПН України О.Я. Савченко «Виховний потенціал початкової освіти» [17]. У посібнику для вчителів на гуманістичних засадах: 1) викладено цілі й цінності шкільної освіти; 2) проаналізовано виховні концепції, створені упродовж останніх років; 3) визначено сутність і умови ефективного виховного процесу в початкових класах; 4) розкрито зміст і методику виховного процесу молодших школярів; 5) значну увагу приділено здоров'язбережувальній функції освіти, розвитку самостійності дитини. Важливо те, що в книзі реалізовано ідею цілісного педагогічного впливу на дитячу особистість шляхом взаємодії вчителів і батьків. Основні напрями змісту посібника є необхідними для впровадження в практику не лише початкової, а й основної і старшої школи з урахуванням вікових особливостей школярів.

Початок 90-х років ХХ ст. сприяв появі у навчанні й вихованні нового методологічного підґрунтя – визначення базових цінностей педагогічного процесу.

Досягнення вітчизняної педагогічної науки, вивчення зарубіжного досвіду, інноваційний рух педагогів-практиків забезпечили належну готовність шкільної освіти до сприйняття нових цінностей, які мають бути представлені в теоретико-практичних розробках, а потім відібрані й засвоєні практиками, тобто підготовленими до впровадження. До базових цінностей шкільної освіти і виховання вчені відносять: гуманізацію освіти, цінності культури, цінності громадянського виховання, працелюбність і відповідальність, екологічний світогляд, здатність навчатися впродовж життя, мовленнєву культуру як особистісну і суспільно значущу цінність, здоров'я тощо. Головною ж педагогічною цінністю, наголошується науковцями, є дитина.

Серед провідних тенденцій та ідей розвитку освіти і виховання на початку ХХІ ст. вчені і практики виділяють ідеї гуманізації, дитиноцентризму, суб'єкт-суб'єктних відносин, толерантності, варіативності, неперервності освіти, компетентності фахівця, освітньо-виховних цінностей.

Сьогодні ми не можемо з упевненістю сказати, що прогресивні ідеї й тенденції усвідомлюються і сприймаються всіма педагогічними колективами і спільнотами. Це викликає занепокоєння, оскільки оперативна матеріалізація педагогічних ідей, а також прогресивних тенденцій втілюється в професійній компетентності вчителя, а отже, в знаннях, уміннях і ціннісних орієнтаціях його учнів.

Наука, впливаючи на практику, розвивається, розширює свої обсяги і можливості, вибирає найбільш конструктивні способи пізнання людини й дійсності, а це диктує нові підходи, викликає наукові полеміки, породжує нові парадигми, активізує інноваційні пошуки в теорії і практиці, індивідуальну і масову творчість педагогів-практиків, що вважаємо основою для постановки і вирішення питань про співвідношення педагогічної теорії і практики на початку ХХІ століття.

Тому звертаємо увагу передовсім на найважливіші публікації з проблем виховання, в яких має найбільшу потребу практика. Зокрема, у 1997 р. було видано науково-методичний збірник «Цінності освіти і виховання» за редакцією академіка НАПН України О.В. Сухомлинської [19]. Він і до цього часу слугує орієнтиром у питаннях теорії виховання. Інтерес до проблеми цінностей серед учителів високий, тож О.В. Сухомлинська підкреслює необхідність чіткої визначеності педагогів у ціннісних орієнтаціях, методах і засобах їх формування і правомірно застерігає: «Педагогічні напрацювання, привабливі своєю антиавторитарністю, демократичною спрямованістю, неспроможні при застарілих формах шкільництва реально досягти бажаних результатів» [19, с. 8].

У підготовленому нами в 1996 р. навчально-методичному посібнику «Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації» [3] обґрунтовується нова особистісно-гуманістична парадигма виховання, розкривається місце і роль виховальних,

суб'єкт-суб'єктних морально-естетичних взаємин педагогів і учнів у її реалізації, але все-таки у посібнику недостатньо представлена система підготовки вчителя до формування педагогічно доцільних відносин. У ньому наведено переважно теоретичне трактування понять: «суб'єкт-суб'єктні педагогічно доцільні відносини», «нова парадигма виховання», зазначено, що «сама людина, учень, дитина, розуміння її як суб'єкта і мети виховання, самовизначення і повна самореалізація особистості становлять сутність нової парадигми виховання» [3, с. 4].

Нова парадигма виховання, суб'єкт-суб'єктні відносини, про які йдеться, викликані до життя потребами практики. У посібнику подано завдання і запитання для самопідготовки студентів, а також розкриваються нерозроблені питання теорії виховання, які можуть впливати на практику лише через комплекс відповідних методичних матеріалів.

На початку XXI ст. увагу практиків привернула розроблена авторським колективом (науковий керівник – академік О.В. Сухомлинська) Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Значний внесок у розвиток теорії і практики виховання здійснили у цей час науковці Інституту проблем виховання АПН України, які підготували проект Закону України «Про виховання дітей та молоді» та Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні (науковий керівник – академік І.Д. Бех) [6; 15]. Для вчителів-практиків ці документи мають особливе значення. Теоретичний і практичний інтерес викликають представлені в них мета, завдання, визначення термінів, система, принципи, основні напрями змісту, організація та інші категорії й засоби здійснення виховного процесу. Особливо варто відзначити розроблення питань, пов'язаних з вихованням у спеціальних установах для неповнолітніх, виховною функцією процесу навчання й інформаційного простору, а також розкриття специфіки виховання в усіх закладах системи освіти та соціальних інститутах.

У змісті й структурі Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні не позбавлена впливу узагальнених теоретичних ідей, розроблених свого часу Інститутом загальних проблем виховання АПН СРСР (м. Москва) і перевірені практикою навчальних закладів. Проте ці ідеї подаються в документі на якісно вищому, інноваційному рівні, значно ширші за охопленням обсягом виховної діяльності, адаптовані до сучасних умов демократизації освіти і виховання. У Національній програмі вчені акцентують увагу на інноваційних підходах до здатності дитини сприймати своє особистісне «Я», вони пропонують відповідну віковим особливостям систему цінностей, формування власної гідності, критеріїв самооцінювання, критичного способу мислення, здатності виявлення своєї особистісної позиції, відповідальності перед собою та суспільством тощо. Ця Програма вкрай необхідна для педагогічної практики.

Проте вона недостатньо практично структурована, містить багато теоретичних узагальнень, що потребують, як про це свідчать самі автори, додаткового методичного розроблення, навчально-методичного супроводу становлення і розвитку виховних систем, окремих напрямів виховання; створення програмно-методичних комплексів психолого-педагогічної підтримки розвитку особистості; підготовки програм підвищення кваліфікації керівників і організаторів виховної діяльності; розкриття виховного потенціалу підручників і виховних проектів; організації конференцій, семінарів, проблемних обговорень сучасного виховання, формування інформаційно-аналітичного банку даних з усіх аспектів виховання дітей і молоді; розширення співробітництва із засобами масової інформації тощо.

На сьогодні Програма потребує спеціальної підготовки до впровадження, тривалої праці педагогічних колективів навчальних закладів і вчених, насамперед Інституту проблем виховання НАПН України. Інститут проблем виховання має широко пропагувати свій доробок, очолити роботу з впровадження його в практику навчально-виховних закладів. Цьому буде сприяти розроблення конкретних умов реалізації Програми. Сьогодні цей документ більше нагадує науково-методичні рекомендації і поради, а не обов'язкову для творчого використання програмну книгу.

У 2003 р. вийшла друком монографія «Виховання особистості» у двох частинах академіка НАПН України І.Д. Бега, яка відіграла і відіграє значну роль у зміцненні зв'язку теорії і практики. Учений констатує, що нинішнє суспільство в цілому і виховну сферу зокрема не «задовольняє той науковий рівень, на якому розв'язуються сучасні проблеми виховання й розвитку духовно досконалої особистості» [1, с. 3]. Він доводить, що суттєвої модернізації у зв'язку з цим мають зазнати виховні цілі, зміст і засоби їх реалізації.

В опублікованій у 2006 р. праці «Виховання людини: нове і вічне» ми звертаємося до найважливіших аспектів виховання [2]. У контексті формування цілісної особистості ставляться і розв'язуються конкретно-наукові проблеми виховання, звернено увагу на духовно-моральне виховання, що підводить до висновку: «викладачеві вищої школи важливо усвідомити – допомогти стати справжньою людиною значно складніше, ніж певним фахівцем». Розкриваючи систему суб'єкт-суб'єктних відносин «учитель-учень» як гуманістичну тенденцію, особистість дитини розуміємо як унікальну й самодостатню вищу педагогічну цінність. Виховний феномен традиційної національної культури українського народу подається в монографії в інноваційному вимірі трансформаційних соціально-економічних процесів та інтеграційних освітніх перетворень.

Проте варто зазначити, що досліджені в монографії аспекти виховання слугують базою подальшого

розвитку теорії виховання, розгортання творчості вчителя, не розкриваючи повною мірою технологічну стратегію діяльності, тому для впровадження потребують методичної трансформації.

Нині особливе значення надається духовному зростанню людини. Феномен «духовність» і виховання духовності досліджується як якість особистості й найважливіший напрям у змісті виховної діяльності. Інтерес до цієї проблеми зумовив розроблення академіком О.В. Сухомлинською «Концептуальних засад формування духовності особистості на основі християнських моральних цінностей» [18]. О.В. Сухомлинська виділяє найважливіші християнські моральні цінності (цінність життя, красу, істину, добро, свободу); чесноти (справедливість, правдивість, щирість, любов до ближнього, вірність, довіру, скромність, відданість); більш часткові моральні цінності (здатність дарувати іншим своє духовне надбання, любов, спрямовану на ідеалізовану цінність іншої особистості) [18, с. 14]. Визначені моральні цінності спрямовані на використання в практичній діяльності і можуть бути об'єктом упровадження за умов відповідного методичного забезпечення.

Проблему цінностей конкретизовано нами в монографії «Служба Богові й Батьківщині» [4] та статті «Стяг державотворчої педагогічної думки» на основі духовно-моральної парадигми творчості Г.Г. Ващенка. Зокрема, доведено, що духовність людини і суспільства відображається в науці, мистецтві, релігії, літературній творчості тощо. Криза духовності передовсім характеризується втратою гуманності, що зумовлює деструктивну поведінку в усій її виявах. Як показано в монографії, професор Ващенко у своїй педагогічній системі розкрив сукупність матеріального і духовного способів існування, об'єднав два підходи – світський і релігійний, розум і віру. Системоутворювальним компонентом його духовно-моральної парадигми є сформульований ним виховний ідеал – «служба Богові й Батьківщині». Педагог стверджує, що першою істиною для людини є Бог, другою – Батьківщина, Україна. У цьому, на думку Г.Г. Ващенка, полягає гармонія світського і релігійного сенсів існування Людини, а отже, її сучасна екзистенція.

Упровадженню, після належної експертизи і методичної підготовки, також підлягають зразки досвіду зарубіжних країн, який розглянуто на основі порівняльного аналізу освітніх систем України і Західної Європи, а також США і Канади у працях А.А. Сбруєвої, Н.М. Лавриченко, Л.П. Пуховської та інших дослідників.

На використання у практиці заслуговують праці російських учених, присвячені вихованню, зокрема Є.В. Бондаревської, М.Д. Нікандрова, Л.І. Новикової, Н.Л. Селіванової, Н.Є. Щуркової, Г.М. Філонова, звичайно, після представлення їх у прикладних матеріалах і розробках.

Об'єктами упровадження є також значні досягнення учителів-практиків, але після всебічного їх

узагальнення й подальшої пролонгованої експертизи. А також наукова продукція педагогічних університетів.

У цілому потрібно зазначити, що кількість праць, присвячених упровадженню інновацій, останнім часом суттєво зросла. Фахівці давно стверджують, що для відстеження нової літератури тільки зі своєї вузької теми потрібно кожного дня опрацьовувати не менш як 1500 сторінок тексту різними мовами. Отже, наукові публікації досягли таких масштабів, за яких освоєння хоча б найголовніших із них супроводжується значними труднощами. Крім цього, учені-прогнозисти вважають, що найближчими десятиліттями буде виконано такий обсяг наукових досліджень, який був досягнутий за всю попередню історію людства. Як наслідок, у недалекому майбутньому передбачається ще більш значне зростання наукової інформації в педагогічній науці.

Співвідношення педагогічної теорії і практики характеризується в умовах модернізації освіти організованою і спонтанною інноватикою. Виникає необхідність її критичного аналізу, систематизації і підготовки до впровадження. У грудні 2009 р. започатковано виставку-презентацію «Інноватика в освіті України», яка викликала велику зацікавленість учителів і вчених, що свідчить про їхню увагу до проблем розвитку педагогічної теорії і практики.

На сучасному етапі розвитку педагогічної теорії і практики як їх сполучна ланка з'явилося поняття «бренд» [8, с. 114]. Бренд значною мірою залежить від іміджу навчального закладу. Гарний імідж навчального закладу поступово забезпечує формування брэнда. Багато з найкращих шкіл уже є навчальними закладами брэндового значення. Такі школи характеризують насамперед інноваційна діяльність, спрямована на розроблення, створення і поширення нового у змісті, технологіях, засобах, організаційних формах тощо. Вона визначає стратегію навчального закладу, тобто є перспективною метою і образом бажаного.

Створити бренд можна в будь-якій галузі, але в педагогіці він можливий на основі інноваційної діяльності. Бренд об'єднує не лише різноманітність послуг, але й специфічну організацію навчального процесу, наявність у навчальному закладі суб'єкт-суб'єктних відносин педагогів і учнів, від яких залежать взаємовідносини в дитячому і педагогічному колективах, гуманне ставлення до навколишньої дійсності.

Навчальний заклад-бренд створюється у процесі багатогранної, копіткої діяльності всупереч антирекламі, недовірі до нового змісту і форм роботи. Але головне полягає не в боротьбі за престиж, а в підтримці іміджу, розвитку брэндових начал у змісті й формах педагогічного процесу. Ім'я і педагогічна діяльність школи мають свій інноваційний контекст і викликають цим інтерес не лише інших навчальних закладів, а й усій освітньої системи району, міста, області. Такі школи не тільки самовизначаються, вони самореалізуються і

забезпечують гарантію якості. Ім'я школи стає символом креативності й мобільності.

Проте створений бренд не вічний. Керівник школи мусить бути менеджером, постійно працювати з педагогічним колективом і середовищем навчального закладу відповідно до заявлених пріоритетів школи. Отже, щодо співвідношення теорії і практики в сучасних умовах розвитку освіти, варто вказати на розгортання в Україні широкого інноваційного руху, який наближає теоретичні пошуки до практики, водночас потребуючи оптимізації шляхом організації систематичного, оперативного і повного впровадження.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. – Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади / І.Д. Бех. – К., 2003.
2. Бойко А.М. Виховання людини: нове і вічне : монографія / А.М. Бойко. – Полтава, 2006.
3. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації : навч.-метод. посіб. / А.М. Бойко. – К., 1996.
4. Бойко А.М. «Служба Богові й Батьківщині». Григорій Ващенко: альтернатива поглядів і оцінок : монографія / А.М. Бойко. – К., 2001.
5. Бойко А.Н. Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе : монография / А.Н. Бойко. – К., 1991.
6. Закон України «Про виховання дітей та молоді». – К., 2004.
7. Збірник анотованого переліку «Наукові розробки Академії педагогічних наук України, готові до практичного застосування». – К., 2009.
8. Калужская М. От инноваций к бренду / М.Калужская // Нар. образование. – 2008. – №9. – С. 114–117.
9. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище / В.Г. Кремень // Учитель. – 1999. – №11–12.
10. Кремень В.Г. Особистісно-розвивальне навчання як науковий пріоритет / В.Г. Кремень // Рідна шк. – 1998. – №11. – С. 53–57.
11. Кремень В.Г. Педагогічна наука: час методологічної рефлексії / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 9–15.
12. Кремень В.Г. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура : монографія / В.Г. Кремень. – К., 2008.
13. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія / В.Г. Кремень. – К., 2008.
14. Мартиросян Б.П. Повышение качества инновационной деятельности в образовательных учреждениях / Б.П. Мартиросян // Педагогика. – 2008. – №7. – С. 25–31.
15. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні – К., 2004.
16. Поташник М. Хочеться всі!!! Здесь и сейчас. О массовой ошибке в подготовке программ развития школы / М.Поташник// Нар. образование. – 2008. – №9. – С. 104–106.
17. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти / О.Я. Савченко. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – К., 2009.
18. Сухомлинська О.В. Концептуальні засади формування духовності особистості на основі християнських

моральних цінностей / О.В. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2002. – №4. – С. 13–19.

19. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О.В. Сухомлинської. – К. : [б.в.] 1997.

Анотації

Алла БОЙКО

Упровадження інновацій як чинник оптимізації співвідношення педагогічної теорії і практики

У статті обґрунтовано специфіку співвідношення педагогічної теорії і практики в умовах модернізації системи освіти України. Доведено, що упровадження педагогічних інновацій є головним чинником оптимізації їх співвідношення. Схарактеризовано найбільш значущі для практики праці вчених та діяльність з упровадження інновацій Національної академії педагогічних наук України.

Ключові слова: упровадження, педагогічна інноватика, інновація, теорія, практика, результати досягнень педагогічної науки, педагогічні технології, досвід.

Алла БОЙКО

Внедрение инноваций как фактор оптимизации соотношения педагогической теории и практики

В статье обоснована специфика соотношения педагогической науки и практики в условиях модернизации системы образования Украины. Доказано, что внедрение педагогических инноваций является главным фактором оптимизации их соотношения. Охарактеризованы наиболее значимые для практики труды учёных и деятельность по внедрению инноваций Национальной академии педагогических наук Украины.

Ключевые слова: внедрение, педагогическая инноватика, инновация, теория, практика, результаты достижений педагогической науки, педагогические технологии, опыт.

Alla BOYKO

Introduction of innovations as a factor of optimization of correlation of pedagogical theory and practice

In the article the specific of correlation of pedagogical theory and practice in the conditions of modernisation of the educational system of Ukraine is grounded. It is proved that introduction of pedagogical innovations comes forward as a main factor of optimization of their correlation. The most meaningful for practice works of scientists and activity in introduction of innovations of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine are characterised.

Keywords: introduction, pedagogical innovation, innovation, theory, practice, results of pedagogical science achievements, pedagogical technologies, experience.